

Matrimonis entre parents: estratègia o inevitabilitat? Un exemple valencià

Manuel Ardit

Universitat de València

L'estudi del parentiu ha estat una de les preocupacions fonamentals de l'antropologia social pràcticament des dels seus inicis. Malgrat això tan sols ha estat possible formalitzar un cos teòric sobre les que solen anomenar-se estructures elementals del parentiu (LÉVI-STRAUSS, 1968. FOX, 1972). Encara es discuteixen els sistemes que els antropòlegs coneixen com a *crow-omaha* o també estructures semicomplexes (HÉRITIER, 1981). Amb aquests antecedents, l'aportació dels historiadors, que treballen amb fonts i mètodes força distints, no pot ser resolutive sinó que tan sols pot aportar materials i algunes reflexions a una discussió que en bona mesura els és aliena. Els sistemes de parentiu que trobem en una societat occidental no poden ser mai elementals ni semicomplexos, sinó complexos. Aquests es defineixen pel fet que tan sols existeixen normes prohibitives però no positives: un *ego* te definides clarament aquelles persones amb les que no pot contraure matrimoni, però queda en llibertat de triar parella entre la resta. En teoria, doncs, devia observar-se una distribució de les parelles en què predominara el matrimoni entre persones no emparentades, però això no és sempre així.

En les societats cristianes les prohibicions matrimonials van quedar fixades al IV concili Laterà de 1215 i ratificades pel de Trento l'any 1563 (decret *Tametsi*): una persona no pot casar-se amb un parent, tant siga consanguini o afí fins al quart grau (cosí tercer), com tampoc amb un parent espiritual. A partir del codi canònic de 1917 la prohibició de matrimonis entre parents consanguinis quedà rebaixada al tercer grau i la dels afins al segon (GAUDEMET, 1993: 237-248, 324-333, 467-471). No obstant això, els matrimonis entre parents des del segon fins al quart grau de consanguinitat i des del primer fins al quart d'afinitat poden ser dispensats pel papa. Tan sols resten absolutament prohibits, doncs, els matrimonis entre persones lligades per una relació de parentiu de primer grau (germans, pares i fills) o parentiu espiritual (padrins i afillats).

El cas de Villar del Arzobispo

He triat la localitat valenciana de Villar del Arzobispo per tal d'estudiar els matrimonis entre parents. L'elecció ha estat en part aleatòria, ja que dispose d'una còpia digitalitzada de l'arxiu parroquial que vaig traure per motius diferents, però en part també pel fet que es tracta d'un poble allunyat de les altres dues parròquies valencianes en què ha estat analitzada aquesta problemàtica, Meliana (L'Horta) i Guadalest (La Marina Baixa). El mètode ha consistit a estudiar la distribució dels matrimonis amb dispensa papal entre 1603, data d'inici dels *quinque libri*, i 1920, any en què la menció de les dispenses desapareix dels registres.

És molt poca la informació que posseïm d'aquest poble, ja que no s'ha realitzat cap estudi monogràfic, de tota manera difícil ja que no existeixen fonts municipals ni notariales, essent també molt escasses les senyoriales. Situat a la comarca dels Serrans, a uns cinquanta-cinc quilòmetres de la costa en línia recta i a 500 metres d'altitud, va ser una senyoria de l'arquebisbe de València junt amb les veïnes localitats de Xulilla i Losa del Obispo. A finals del segle XVIII, segons Antoni Josep Cabanilles, la seua agricultura era pròspera, encara que no comparable a la de les hortes litorals, sobresortint les collites de forment i ordi, junt a una important producció de vi i una petita, encara que valuosa, de seda. El moviment de les rompudes fou notable al segle XVIII i els llauradors del Villar van estendre les seues propietats pels termes veïns de Lliria, Andilla i Xelva. No hi havia, o almenys Cabanilles no la consigna, activitat manufacturera (CABANILLES, 1795-1797: II, 58-59). Poble de cristians de natura, no fou afectat de forma directa per l'expulsió dels moriscs.

Podem analitzar millor la seua evolució demogràfica a partir dels censos i de les dades aportades pels llibres sacramentals. En el quadre 1 es consignen les xifres censals entre 1609 i 1897. Les del recompte de població de 1646 han estat incrementades en un 40 per 100, com aconsella la prova de natalitat, i les del cens de Campoflorido de 1712-1713 en un 60 per 100, per la mateixa raó. Els altres censos no han estat modificats. Per tal de convertir les xifres de veïns en habitants he utilitzat el coeficient de 4,1 habitants per veí, com es dedueix de la matrícula cadastral de 1842.

Quadre 1

Població de Villar del Arzobispo segons els censos (1609-1897)

Anys	Habitants	Anys	Habitants
1609	636	1842	2.191
1646	670	1857	2.807
1712	1.050	1860	2.934
1768	1.372	1877	3.177
1787	1.743	1887	3.467

Font: BERNAT; BADENES, 1994: *passim*.

Es tracta d'un moviment de llarga durada de creixement constant. Aquest fou dèbil durant la primera meitat del segle XVII, però es va accelerar notablement a partir d'aquest moment. Entre 1646 i 1712 la població va augmentar un 60 per 100. Es tracta d'un creixement important que es va mantenir en el segle XVIII, ja que entre aquesta darrera data i el cens de Floridablanca de 1787, el creixement fou del 66 per 100. L'augment de la població en el segle XIX es va mantenir amb un ritme semblant. Entre 1787 i 1887, exactament en un segle, la població va augmentar un 99 per 100, és a dir que pràcticament es va duplicar. Si prenem com a punt de referència una data més allunyada, 1609, la població es va multiplicar per 5,45. L'anàlisi dels bateigs de l'arxiu parroquial permet un estudi més matissat, però l'evolució demogràfica és bàsicament la mateixa. Donada la curta extensió d'aquest treball, he d'ometre la presentació d'aquestes dades.

Com a primera aproximació a l'estudi dels matrimonis amb dispensa de consanguinitat o d'afinitat a Villar del Arzobispo, considere que és indispensable estudiar els matrimonis totals i els dispensats, agrupats per decennis, en tot el període analitzat. Aquestes dades queden consignades en el quadre 2.

Quadre 2

Evolució decennial dels matrimonis dispensats a Villar del Arzobispo (1603-1920)

Decennis	Matrimonis totals	Matrimonis dispensats	% dispensats	Decennis	Matrimonis totals	Matrimonis dispensats	% dispensats
1603-20	78	1	1,28	1771-80	113	16	14,16
1621-30	42	6	14,29	1781-90	131	21	16,03
1631-40	38	9	23,68	1791-00	181	27	14,36
1641-50	52	4	7,69	1801-10	173	15	8,67
1651-60	48	6	12,77	1811-20	247	17	6,88
1661-70	48	6	12,50	1821-30	214	27	12,62
1671-80	64	9	14,06	1831-40	191	16	8,38
1681-90	66	3	4,55	1841-50	220	9	4,09
1691-00	80	4	5,00	1851-60	305	35	11,48
1701-10	67	3	4,48	1861-70	238	21	8,82
1711-20	78	7	8,97	1871-80	262	38	14,50
1721-30	77	5	6,49	1881-90	355	42	11,83
1731-40	93	2	2,15	1891-00	313	38	12,14
1741-50	86	10	11,63	1901-10	321	32	9,97
1751-60	109	18	16,51	1911-20	360	27	7,50
1761-70	146	25	17,12	-	-	-	-

La lectura de la taula, si descomptem el període 1603-1620, en què sembla que no es van consignar degudament les dispenses, mostra en línies generals uns percentatges elevats de consanguinitat i afinitat en el segle XVII fins a 1680, un notable descens de les dispenses entre 1681 i 1740, una nova elevació entre 1741 i 1800, una nova caiguda, encara que menor que la de finals del segle XVII i començaments del XVIII, entre 1801 i 1850; finalment una nova elevació, encara que inferior a la del segle XVIII, en la segona meitat del segle XIX i començaments del XX, amb algunes variacions puntuals que no encaixen en aquest moviment general. Els percentatges de matrimonis dispensats oscil·len entre un màxim del 23,68 per 100 entre 1631 i 1640 i un mínim del 2,15 per 100 en el decenni 1731-1740, si menyspreem el període 1603-1620. Els he qualificat d'alts, però això tan sols és cert si els comparem amb els obtinguts per altres estudis. Realment allò que sobresurt de l'anàlisi és que els matrimonis preponderants eren els concertats fora del cercle de la parentela pròxima, que van ser sempre superiors al 75 per 100 dels totals. Aquests són els fets, però ara hem d'endinsar-nos en el terreny molt més difícil de la seua interpretació.

Una anàlisi comparativa

No tots els estudis publicats permeten una comparança amb les dades de Villar del Arzobispo, ja que els autors han optat per una presentació de les dades que no ho permet. Amb les dades aportades per aquells autors que ofereixen informació suficient, és a dir, aquells que publiquen almenys la proporció de matrimonis dispensats sobre el total per períodes cronològics, he elaborat en el quadre 3, que ens proporciona una panoràmica molt incompleta. He deixat fora algunes investigacions per tal de presentar una taula petita, però pense que són suficients per tal de mostrar la seua irregularitat, tant cronològica com geogràfica.

Quadre 3

Proporció de matrimonis dispensats sobre el total de matrimonis (%)

Períodes	Casares	Socovos	Corral	Guadalest	Meliana	Villar
1600-1649	-	-	-	1,3	-	9,5
1650-1699	-	-	-	14,9	14,4	9,2
1700-1749	17,8	17,8	3,6	41,5	6,0	6,7
1750-1799	11,6	22,4	6,3	25,9	7,3	15,7
1800-1849	9,0	9,5	-	15,0	7,7	8,0
1850-1899	21,2	-	-	-	-	11,8
1900-1949	22,1	-	-	-	-	8,7
1950-1963	20,3	-	-	-	-	-

Font: Casares de las Hurdes (GARCÍA-MORO, 1986: 112), Encomienda de Socovos (GARCÍA GONZÁLEZ, 2000: 2.192), Corral de Calatrava (GARCÍA GONZÁLEZ, 1997: 93), Guadalest (PLA, 1987: 121), Meliana (GARRIDO, 1992: 226)

La taula anterior ha estat dividida cronològicament en meitats de segle, però aquests períodes no sempre coincideixen amb els especificats pels autors, ja que s'han homogeneïtzat per tal de trobar una mesura comuna. Tan sols s'ha deixat tal com el va definir l'autora el període 1950-1963, ja que tan sols hi ha dades de Casares de las Hurdes. Salta a la vista una notable diversitat, diversitat en les taxes de consanguinitat i diversitat en la seua evolució cronològica. Mentre en unes localitats s'observen taxes molt elevades, com a Guadalest, en altres són molt baixes, com a Corral de Calatrava. També és difícil trobar una evolució concordant i l'únic tret comú és el descens de les taxes (que de tota manera no s'observa a Meliana) en la primera meitat del segle XIX. Amb aquesta informació resulta molt difícil interpretar les variacions de les taxes de consanguinitat. Aparentment van estar molt determinades per circumstàncies locals no extrapolables. De tota manera farem un esforç per tal de trobar una lògica general en la pràctica dels matrimonis entre parents, però aquesta anàlisi tan sols es podrà fer sobre Villar del Arzobispo, única localitat de la que posseïm informació desagregada.

Població i matrimonis entre parents

En la Taula III sembla observar-se una relació entre la grandària de la població i la proporció de matrimonis entre parents. Almenys a les localitats valencianes, de les què he pogut arrebregar informació suficient, aquesta relació s'acompleix, encara que no de forma absoluta. El poble més petit de tots, Guadalest, que tenia 512 habitants en 1787, manifesta la proporció global més alta, seguit de Meliana, que tenia 1.162 habitants i de Villar del Arzobispo, que tenia 1.743 habitants en aquesta mateixa data. De tota manera en aquestes dues darreres localitats la relació es trenca, ja que Villar del Arzobispo, amb més habitants que Meliana, presenta una proporció global de matrimonis entre parents més alta, però hem d'admetre que la diferència de població no era molt gran. Aquest fet ja va ser destacat a les localitats integrants de l'antic municipi de Lorca en el segle XVIII i primera meitat del XIX. Els autors de l'estudi pensen que en línies generals les àrees rurals manifestaven una proporció de matrimonis entre parents més alta que les urbanes, més poblades i amb més immigrants (CHACÓN; HURTADO, 1992: 236).

La raó d'aquest fet pot ser la que s'explicarà seguidament. Les poblacions d'Antic Règim, almenys fins a la transició de la fecunditat de començaments del segle XX, creixien aproximadament amb taxes constants. Si mantenim aquest supòsit hem d'admetre que el nombre de parents pròxims (en el cas que ens ocupa fins al quart grau) devia romandre també constant. Així, doncs, la presència de cònjuges potencials no parents devia ser una funció de la grandària de la població. Òbviament la probabilitat de contraure matrimoni amb un parent devia

ser més alta en una població petita, on tothom "és família", que en una gran. Així, doncs, el matrimoni entre parents sembla manifestar un cert component aleatori, circumstància que explicaria la irregularitat observada. Hauríem d'admetre que l'elecció del cònjuge, bé fos determinada per la persona interessada o per la seua família, no venia fortament condicionada

Però els efectius demogràfics podien quedar alterats (de fet quedaven alterats) pel creixement demogràfic, i en aquest respecte hi ha divergències interpretatives entre els autors que s'han ocupat del tema. Gérard Délille, en el seu excel·lent treball sobre el regne de Nàpols, pensa que el creixement de la població incrementava la probabilitat de contraure matrimoni amb una persona situada a dintre de la parentela pròxima. Escriu aquest autor: *«Si notre raisonnement est exact, les périodes de forte croissance de la population devraient s'accompagner, dans la mesure où elle s'explique par un accès plus large au mariage et par plus d'enfants par mariage, d'une poussée de la consanguinité tandis que les périodes de stagnation ou de déclin entraîneraient au contraire une baisse.»* Però com que algunes de les seues dades contradiuen aquesta afirmació, afegeix: *«Tout cela bien sûr à long terme, car une crise brève mais violente survenant pendant ou à la fin d'une phase de prospérité peut entraîner un regain momentané de consanguinité»* (DELILLE, 1985: 285). Aquesta tesi és exactament la contrària de la que podem trobar en un altre autor, Raul Merzario, que escriu: *«Secondo un teste, questo sviluppo demografico fa sì che tutti o quasi tutti siano parenti e che non si possa più fare alcun matrimonio senza dispensa. Ciò non è del tutto vero perché, allargandosi la base di scelta, sarebbe più facile, in presenza di 100 fuochi contro i 40 iniziali, trovare un compagno o una compagna con cui non si hanno rapporti di parentela»* (MERZARIO, 1981: 107).

Personalment opine que és Merzario qui té la raó i que el creixement de la població, en compte de tancar les parenteles les obria, ja que col·locava en el mercat matrimonial més individus no parents, i especialment més individus situats a fora de la parentela pròxima. Com afirma Merzario, s'ampliava *«la base di scelta»*. Òbviament aquesta dissolució de les parenteles era més gran si el creixement tenia un fort component exogen, migratori, que si era fonamentalment endogen. Examinarem aquest punt en l'apartat següent. Però, a la vista de les dades reproduïdes als quadres 2 i 3, hem de concloure que els matrimonis entre parents eren prou insensibles al creixement de la població, evolucionant en moltes ocasions en sentit contrari.

Matrimonis entre parents, endogàmia local i immigració

Si el mercat matrimonial ultrapassava l'àmbit de la localitat de residència, les probabilitats de contraure matrimoni amb un parent havien de disminuir forta-

ment. Aquesta ampliació del mercat matrimonial causaria els mateixos efectes que el d'un fort moviment migratori de sentit positiu, és a dir, d'immigració. Tant en un cas com en un altre se situen com a cònjuges potencials un bon nombre de persones sense lligams familiars. Les fonts parroquials, si no es fa un estudi de demografia qualitativa (que no és el nostre cas), no permeten estudiar de forma separada l'endogàmia local i els moviments migratoris, que apareixen confosos en els registres. Efectivament allò que sol fer-se és estudiar l'origen dels esposos i esposes que apareixen a les actes de matrimoni. La presència d'un cònjuge foraster pot significar fenòmens distints: un natural o veí de la nostra localitat es casa amb una persona d'una localitat distinta i emigra; un natural o veí d'una localitat distinta contrau matrimoni a la nostra localitat d'estudi i es trasllada allí; un natural o veí d'una localitat distinta, que ja havia immigrat a aquella que estudiem, contrau matrimoni en aquesta. Amb les fonts disponibles, doncs, moviments migratoris i endogàmia/exogàmia local són fenòmens conceptualment equivalents. L'origen dels esposos i esposes que van contraure matrimoni a Villar del Arzobispo apareixen extractats, agrupats per meitats de segle, al quadre 4.

Quadre 4

Origen geogràfic dels esposos a Villar del Arzobispo (1603-1920)

Períodes	Matrimonis totals	Matrimonis cònjuge/es forasters	% forasters
1603-1650	210	61	29,05
1651-1700	306	67	21,90
1701-1750	401	95	23,69
1751-1800	680	219	32,21
1801-1850	1.045	246	23,54
1851-1900	1.473	374	25,39
1901-1920	681	163	23,94

La proporció de matrimonis en què va intervenir un cònjuge foraster es va mantenir prou estable en el període analitzat, oscil·lant entre el 20 i el 30 per 100 aproximadament. La relació entre immigració i matrimonis dintre de la parentela no manifesta una relació negativa, com seria d'esperar, sinó positiva, de tota manera molt dèbil. Hauríem de concloure, doncs, que la propensió a contraure matrimoni amb un parent pròxim manifestava una escassa relació amb l'ampliació del mercat matrimonial, almenys amb les dimensions modestes i relativament constants que es manifesten a Villar del Arzobispo.

Matrimonis entre parents i conjuntura agrària

A la nostra recerca d'una explicació potser paga la pena intentar descobrir alguna relació entre la proporció de matrimonis amb dispensa de consanguinitat o afinitat i la conjuntura agrària, sense eliminar cap possibilitat, ja que les conjuntures expansives o recessives podien tant promoure com desestimular els matrimonis entre parents. Els historiadors de l'Edat Moderna solen utilitzar el delme com a un indicador de la conjuntura agrària i és això el que nosaltres farem. He utilitzat el delme major o delme de pa i vi (que gravava la collita de cereals i de vi) del delmari de Xulilla i el Villar, de l'arquebisbat de València. Aquest delmari comprenia la localitat de Villar del Arzobispo i la veïna Xulilla. Els delmes, que eren arrendats i per tant expressats en termes monetaris, han estat deflacionats usant els preus del forment de la ciutat de València. He dividit per 10 la quantia del delme deflacionat per tal reduir aquest a una magnitud que permeta una més fàcil comparança amb les dispenses. Com que el delme va desaparèixer al País Valencià l'any 1835, tan sols he pogut abraçar el període 1603-1830. Els resultats, agrupats per decennis, es mostren a la Taula V. He consignat únicament les dispenses de matrimonis de cònjuges de la pròpia localitat, pensant que la conjuntura agrària local potser no va estendre la seua influència més enllà dels seus límits.

Quadre 5

Moviment dels delmes i de les dispenses locals a Villar del Arzobispo (1603-1830)

Decennis	Delmes/10	Dispenses locals (%)	Decennis	Delmes/10	Dispenses locals (%)
1603-20	24,56	1,72	1721-30	25,45	9,26
1621-30	22,54	20,69	1731-40	24,64	2,70
1631-40	15,54	30,00	1741-50	34,73	16,67
1641-50	17,42	12,50	1751-60	38,29	19,18
1651-60	22,60	16,67	1761-70	36,06	24,00
1661-70	26,25	18,18	1771-80	45,49	18,29
1671-80	24,04	16,07	1781-90	48,78	22,73
1681-90	24,20	6,00	1791-00	55,29	21,19
1691-00	23,34	6,35	1800-10	47,88	11,57
1701-10	24,48	5,36	1811-20	37,47	9,39
1711-20	27,60	10,29	1821-30	51,57	16,03

Font: Arxiu de la catedral de València, llibres 4.388-4.406.

En línies generals sembla observar-se una correlació positiva entre el moviment dels delmes i el de les dispenses, encara que aquesta no es verifica sempre. En especial sobresurt la relació negativa que apareix al decenni 1631-1640, on un descens del delme es correspon amb una elevació notable de les dispenses. Amb aquesta informació pense que seria molt agosarat postular una influència de la conjuntura agrària sobre la proporció de matrimonis entre parents.

Matrimonis entre parents i riquesa

La major part dels estudis sobre matrimonis dispensats, sobretot els espanyols, han assenyalat el predomini aclaparador de cònjuges procedents de famílies d'estrats socials elevats. Com a possibles explicacions d'aquest fet s'ha postulat l'elevat cost de les dispenses i el fet que eren aquestes famílies les que podien estar interessades a negociar alguna mena de transacció econòmica lligada al matrimoni. Pense que ambdues afirmacions són difícils de mantenir. En primer lloc, com veurem, el cost de les dispenses era alt però no determinant. En segon lloc, en la major part dels casos les operacions econòmiques lligades a un matrimoni entre parents tenien una dubtosa eficàcia. S'ha afirmat, i molt especialment amb referència a un poble valencià, Tales (Plana Alta), que els casaments entre cosins germans eren relativament freqüents en la primera meitat del segle XX i tenien com a finalitat reunir patrimoni fraccionats per divisions hereditàries (MIRA, 1971, 1974, 1979). Com veurem immediatament no és això el que s'observa a Villar del Arzobispo, com tampoc a l'estudi de Meliana (GARRIDO, 1992). Els casaments entre parents pròxims tan sols poden tenir una eficàcia patrimonial destacable si es concerten entre cosins germans, però en graus més allunyats el volum de béns que es reunifica pot arribar a ser molt petit. A més a més, resulta necessari que els béns immobles circulen entre les dones, ja que en cas contrari fins i tot un matrimoni entre cosins germans no implica reunificació patrimonial. No he pogut estudiar aquest aspecte a Villar del Arzobispo, degut a la manca de registres notariais, però la norma general valenciana que han destacat altres estudis era que les dones quedaven normalment excloses de l'herència dels béns immobles.

Per tal de determinar el nivell de riquesa dels casats amb dispensa de consanguinitat o d'afinitat, he utilitzat els llegats testamentaris per al funeral, misses i aniversaris que apareixen habitualment, almenys fins a 1840, a les actes de defunció. No he dividit l'anàlisi en períodes, per tal de tenir en compte l'erosió d'aquests llegats degut a l'augment dels preus, ja que les quanties van manifestar una notable estabilitat al llarg del temps i fins i tot van tendir a baixar, sobretot al segle XIX. El resultat queda consignat en el quadre 6.

Quadre 6

Classificació dels cònjuges dels matrimonis dispensats per la quantia dels seus llegats testamentaris (1603-1840)

	Baixos	Mitjans-baixos	Mitjans	Mitjans-alts	Alts	Total
Interval	<15	=15, <20	=20, <30	=30, <40	=40	
Nombre	3	20	85	60	96	264
%	1,14	7,57	32,20	22,73	36,36	100,00

Las quanties són expressades en lliures valencianes.

Com es pot veure, una proporció elevada dels cònjuges que obtenien dispensa, propera al 40 per 100, procedien de famílies que podem considerar riques, ja que van disposar llegats testamentaris iguals o superiors a 40 lliures, essent molt habituals els de 50 lliures i fins i tot superiors, de 100 lliures o més. Si a aquests sumem els procedents de sectors socials que he considerat mitjans o mitjans-alts, totalitzaven el 91,3 per 100 dels cònjuges, una proporció molt alta. En part aquest fet podria explicar-se pel cost de les dispenses. Aquest extrem està molt mal documentat. Encara que la seua quantia solia fixar-se en els sínodes diocesans, l'arquebisbat de València els va convocar molt rarament. De fet no se'n va realitzar cap al segle XVIII i l'únic del XIX, de 1889, no va dictar cap norma relativa als aranzels diocesans.

Al segle XVII es van congregar tres sínodes diocesans, pels arquebisbes Isidor Aliaga, Pere d'Urbina i Tomàs de Rocabertí. Tan sols en el sínode convocat per Urbina en 1657 es va tractar i es va legislar en matèria d'aranzels. El tràmit d'una dispensa matrimonial es va fixar en 3 lliures i 12 sous (*Constituciones*, 1657: 275). Encara que es difícil expressar en termes reals el valor d'aquesta quantitat, ja que no tenim informació suficient sobre salaris, puc dir que a la primera meitat del segle XVIII les joves valencianes que no podien ser dotades pels seus pares i es col·locaven en el servei domèstic per tal d'autodotar-se cobraven en torn a 8 lliures anuals en diners efectius. El cost d'una dispensa representava gairebé la meitat del seu salari anual. Encara que era elevat no crec que es pugua considerar prohibitiu. Una dona pobra que treballés en el servei domèstic durant deu anys podia acumular 80 lliures per al seu dot. Les 3,6 lliures del cost de la dispensa eren un 4,5 per 100 dels diners estalviats, això sense comptar allò que pogués aportar el nuvi.

L'anàlisi dels cognoms dels cònjuges que van concertar matrimonis dintre de la consanguinitat o l'afinitat revela també una forta concentració. He comptabilitzat els cognoms dels cònjuges que van contraure més d'un matrimoni en la parentela pròxima en tot el període. Es tracta de 272 cognoms i 9.439 persones,

de les quals 987 van intervenir en dos o més matrimonis consanguinis o afins, és a dir el 10,5 per 100. No obstant això unes poques famílies, 51 sobre un total de 272, el 18,8 per 100 del total, van proporcionar 888 cònjuges implicats en matrimonis consanguinis o afins, és a dir el 90 per 100. Si una mica menys del 20 per 100 dels cognoms concentren el 90 per 100 de les dispenses, això significa que l'estratègia de la consanguinitat, si és que n'hi havia alguna, era utilitzada per una minoria de famílies. Si restringim encara més l'anàlisi i tenim tan sols en compte els cognoms que apareixen més de 100 vegades en un matrimoni, trobem que 23 cognoms sobre 272, el 8,5 per 100, van proporcionar 736 cònjuges afins o consanguinis, és a dir, el 74,6 per 100 del total. Indubtablement l'estratègia dels matrimonis en la parentela pròxima no era practicada de forma universal, sinó preferentment per un reduït nombre de famílies.

Els tipus de dispenses van manifestar una notable estabilitat al llarg del temps, amb tan sols petits canvis ben avançat el segle XIX, com es mostra al quadre 7. En les de consanguinitat he distingit els graus simples i els composts, però en les d'afinitat, per tal de simplificar la taula, he considerat els composts com a simples, utilitzant el grau inferior. És a dir, una dispensa de 3er i 4t grau apareixerà com de 3er.

Quadre 7

Evolució dels tipus de dispensa a Villar del Arzobispo (1603-1920)

Períodes	C 2°	C 2°-3°	C 3°	C 3°-3°	C 3°-4°	C 4°	C 4°-4°	A 1°	A 2°	A 3°	A 4°
1603-1680	0	0	9	0	7	20	0	0	0	1	5
1681-1740	1	0	6	0	1	12	0	0	0	2	4
1741-1800	0	3	15	0	27	62	1	0	3	6	7
1801-1850	0	1	10	0	20	46	2	0	0	2	4
1851-1920	7	10	40	2	45	94	10	15	8	6	5

Les dispenses són expressades en números absoluts

C: Consanguinitat; A: Afinitat

En tot moment van predominar les dispenses del grau de consanguinitat més allunyat, les de quart grau. Cas d'haver realitzat una reconstrucció genealògica, probablement s'hagués observat un augment encara major dels matrimonis consanguinis de cinquè i sisè grau. Els canvis van ser petits, observant-se sobretot una major varietat dels tipus de dispensa, que al principi es concentren en les de tercer, tercer acumulat amb quart i quart grau. En tots els períodes les dispenses de quart grau de consanguinitat es van situar entorn del 50 per 100 de les totals. Tan sols es va manifestar un petit canvi entre 1851 i 1920. Ara les dispenses de quart grau, integrant en elles les de doble quart grau,

abans pràcticament inexistents, baixen al 43 per 100, adquirint major rellevància les de graus més pròxims, com les de segon i segon acumulat amb tercer, així com les d'afinitat. En aquest període es van realitzar 7 matrimonis entre cosins germans. Trobem també 15 dispenses d'afinitat de primer grau, concertades entre vidus o vídues que es van casar amb la germana o el germà del seu cònjuge anterior. No pense que aquests fenòmens siguin especialment significatius i potser són relacionats amb la major permisivitat que va mostrar Roma després de la reunió del concili Vaticà I.

Conclusions

Si tenim en compte, com ja ha estat dit, que els propis antropòlegs socials encara no han resolt satisfactòriament el problema de les estructures semicomplexes del parentiu, haurem de relativitzar l'aportació del present estudi d'una estructura complexa. En principi sembla que s'ha d'afirmar la clara preferència pels matrimonis situats a fora del parentiu pròxim i que les afirmacions contràries d'algunes historiadores-antropòlogues franceses, especialment Martine SEGALÉN (1972, 1985) i Françoise ZONABEND (1980, 1981), semblen exagerades, més encara tenint en compte les baixes taxes de consanguinitat que documenten, molt inferiors a les trobades en la població objecte d'aquest treball. Feta aquesta afirmació s'haurien d'explicar les taxes de consanguinitat del 15-25 per 100 que hem trobat, especialment en quina mesura eren aliances inevitables, degudes a la "*estrechez del lugar*" i en quina mesura eren estratègies deliberades. Sembla que en bona mesura es tractava d'aliances conscients, buscades preferentment pels estrats socials més rics. La pregunta que queda en l'aire és si es buscava la reagrupació de patrimonis dividits per particions hereditàries anteriors o l'objecte de l'estratègia era un altre. Com ja s'ha dit, desconexem les pràctiques hereditàries de Villar del Arzobispo, però allò més probable és que s'acomodaren al model general valencià, que exclouïa les dones de l'herència dels béns immobles. Cas de ser així, les aliances en la parentela pròxima pense que devien tenir un significat més aviat simbòlic, com una forma de vehicular l'homogàmia i de reforçar la parentela sense un clar significat patrimonial. Com han mostrat altres treballs valencians, el matrimoni tendia a ser homògam, però això no era sempre possible, i molt aviat existia una diferència de fortuna entre els esposos (ARDIT, 2004). Si els contraents eren parents, els igualava la seua pertinença a una mateixa família, encara que les seues fortunes no fossin exactament homologables. Aquesta podria ser la conclusió provisional del present estudi.

Bibliografia

ARDIT LUCAS, Manuel (2004). *Creixement econòmic i conflicte social. La foira de Llombai entre els segles XIII i XIX*. Catarroja-Barcelona: Afers.

BERNAT MARTI, Joan Serafí; BADENES MARTIN, Miquel Àngel (1994). *Crecimiento de la población valenciana. Análisis y presentación de los censos demográficos (1609-1857)*. València: Edicions Alfons el Magnànim.

CABANILLES, Antoni Josep (1795-1797). *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia*. 2 vols., Madrid: Imprenta Real.

CHACÓN JIMÉNEZ, Francisco; HURTADO MARTÍNEZ, José (1992). "Matrimonio y consanguinidad en Lorca y su comarca, 1723-1850". En: Chacón Jiménez, Francisco; Hernández Franco, Juan (eds.). *Poder, familia y consanguinidad en la España del Antiguo Régimen*. Barcelona: Anthropos, p. 215-250.

Constituciones sinodales del arzobispado de Valencia hechas por el Ilustrísimo y Excelentísimo señor don fray Pedro de Urbina, arzobispo de la santa metropolitana iglesia de Valencia, del Consejo de Su Magestad, etc., en la sínodo que se celebró en dicha ciudad en 22 de abril 1657. (1657). Valencia: Bernardo Nogués.

DELILLE, Gérard (1985). *Famille et propriété dans le royaume de Naples (XVe-XIXe siècles)*. Roma-París: École Française de Rome-École des Hautes Études en Sciences Sociales.

FOX, Robin (1972). *Sistemas de parentesco y matrimonio*. Madrid: Alianza.

GARCÍA-MORO, Clara (1986). *Entre brezos y colmenas (La población de Casares de las Hurdes en los siglos XVII al XIX)*. Badajoz: Editora Regional de Extremadura.

GARCÍA GONZÁLEZ, Francisco (1997). "Corral de Calatrava en el siglo XVIII: familia, población y sociedad". Dins: Alía Miranda, Francisco; Juan García, Antonio de (coords.). *Corral de Calatrava desde los orígenes hasta la actualidad*. Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha, p. 83-124.

— (2000). "Matrimonio y consanguinidad en una encomienda de montaña de la orden de Santiago (Socovos, 1700-1814)". Dins: *Las Órdenes Militares en la península ibérica*. Vol. II, Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha, p. 2.181-2.201.

GARRIDO ARCE, Estrella (1992). "Familia, parentesco y alianza en la Huerta de Valencia. La estrategia familiar de la consanguinidad". *Estudis*, núm. 18, p. 217-238.

GAUDEMET, Jean (1993). *El matrimonio en Occidente*. Madrid: Taurus.

HÉRITIER, Françoise (1981) *L'exercice de la parenté*. París: Gallimard-Seuil.

LÉVI-STRAUSS, Claude (1968). *Les structures élémentaires de la parenté*. París-La Haia: Mouton, 2ª ed.

MIRA CASTERÀ, Joan Francesc (1971). "Mariage et famille dans une communauté rurale du pays de Valence (Espagne)". *Études Rurales*, núm. 42, p. 105-119.

— (1974). *Un estudi d'Antropologia social al País Valencià. Els pobles de Vallalta i Miralcamp*. Barcelona: Edicions 62.

— (1979). "Organisation sociale et stratégie matrimoniale dans la région de Valence (Espagne)". *Études Rurales*, núm. 75, p. 77-96.

PLA ALBEROLA, Primitivo J. (1987). "Familia y matrimonio en la Valencia moderna. Apuntes para su estudio". Dins: *La familia en la España mediterránea (siglos XV-XIX)*. Barcelona: Crítica, p. 94-128.

SEGALEN, Martine (1972). *Nuptialité et alliance. Le choix du conjoint dans une commune de l'Eure*. Paris: Maisonneuve et Larosse.

— (1985): *Quinze générations de bas-bretons. Parenté et société dans le pays bigouden Sud, 1720-1980*. Paris: Presses Universitaires de France.

ZONABEND, Françoise (1980). *La mémoire longue. Temps et histoire au village*. Paris: Presses Universitaires de France.

— (1981). "Le très proche et le pas trop loin. Réflexions sur l'organisation du champ matrimonial des sociétés à structures de parenté complexes". *Ethnologie Française*, XI, 4, p. 311-318.